

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2022. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.12.2>
УДК 336.26

Т. Г. Бондарук,
д. е. н., професор, провідний науковий співробітник відділу державних фінансів,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування Національної
академії наук України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9410-6428>

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

T. Bondaruk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Leading Researcher of the Department of State Finances,
Government Institution «The Institute for Economics and Forecasting of the National
Academy of Sciences of Ukraine»

FISCAL POLICY IN CONDITION OF MARTIAL LAW AS THE FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES

У статті наведено загальний огляд проблем, з якими зіткнулися територіальні громади під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, з акцентом на фінансові аспекти. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану фінансова політика економічного розвитку територій потребує диверсифікації економіки територіальних громад за рахунок оптимізації використання наявних та пошуку незадіяних місцевих ресурсів. Падіння ділової активності, викликане війною, масове переміщення населення, антикризові заходи уряду щодо послаблення

податкового тиску негативно вплинули на наповнення місцевих бюджетів територіальних громад. Оцінка зміни доходів місцевих бюджетів та групами об'єднаних територіальних громад відрізняється для територій, що знаходились в зоні активних бойових дій, порівняно з територіями, що знаходились поза такими зонами. Проведення фіскальної політики в умовах воєнного стану органами місцевого самоврядування проявлялось також у скороченні бюджетних витрат.

The article describes general problems, mainly connected to fiscal aspects, municipalities face with during the Russian Federation full-scale invasion on the territory of Ukraine. Financial, inventory and logistical, migratory, as well as administrative problems have become urgent for municipalities occupied by troops in the epicenter of combat operations and for those who were out of zone of active combat operations.

The article aims to analyze the prerequisites and peculiarities of fiscal policy development as the factor of economic development of territories in condition of martial law.

It proves that in condition of martial law fiscal policy of economic development of territories needs the diversification of economy of municipalities via the optimization of the use of existing local resources and the search of inactive ones. Before the Russian Federation full-scale invasion on the territory of Ukraine, the municipalities had the considerable stockpile for increasing the incomes of local budgets.

The decreasing of business activities, caused by the war, the incredible migration of population, anti-crisis activities of the government to weaken the tax pressure influenced the local budgets revenue of municipalities negatively. The considerable reducing of business activities and the suspension of most of enterprises had the negative impact on the local budgets revenue as well. The revenue of local budgets in the considerable amount of municipalities was decreased in the first months of the war regarding the expected indexes and the revenue of the last year as

the result of the decreasing of income taxes, excises and land value tax. The evaluation of changes in local budgets revenue and by groups of amalgamated territorial communities differs for territories in the zone of active combat operations in comparison to territories out of such zones. Moreover, municipalities with higher revenue of local budgets were less likely to reduce the expenses of budgets or applied for the financial help to other municipal authorities.

The conducting of fiscal policy by local self-government authorities in condition of martial law was manifested in the reducing of budget expenses. The reducing of budget expenses was done due to the decreasing and uncertainty of financial incomes and with the purpose of maintaining the financial stability of local budgets, as well as for reducing the risks of potential curtailment of revenue in the future.

Ключові слова: *фіскальна політика, територіальні громади, економічний розвиток територій, воєнний стан, доходи місцевих бюджетів, витрати бюджету.*

Key words: *fiscal policy, municipalities, economic development of territories, martial law, revenue of local budgets, budget expenses.*

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 р. в зв'язку з безпрецедентним проявом відкритої агресії – повномасштабним вторгненням Російської Федерації відбулось відчутне згорання економіки України. Кризові явища в економіці України, пов'язані з воєнним станом, стали викликом для традиційних механізмів управління. В результаті війни Україна зіткнулася з багатьма проблемами: великомасштабними руйнуваннями, обстрілами, окупацією, міграцією, логістичними збоями, гуманітарними кризами, закриттям бізнесу, і багато з цих проблем торкнулися місцевих територіальних громад. Події, які відбуваються в умовах воєнного стану, вимагають зміни підходів до аналізу економічної динаміки розвитку територій та обґрунтування заходів

фіскальної політики.

За експертними оцінками Міністерства економіки України, станом на 1 квітня 2022 року загальні втрати економіки країни через війну, враховуючи як прямі так і непрямі втрати, (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо), сягають майже 600 млрд. доларів США. За оцінками національних та міжнародних експертних інститутів втрати ВВП України у 2022 році внаслідок військової агресії Російської Федерації можуть становити від 30% до 50%. В результаті падіння економіки знижуються доходи державного та місцевих бюджетів, тоді як видатки зростають, передусім – на оборону [1]. У проекті Плану відновлення України зазначається, що задля швидкого відновлення і забезпечення економічної стабільності, а також для реалізації європейського курсу України, необхідно проводити виважену фіскальну політику, підвищити ефективність видатків та податкового й митного адміністрування [1]. В цих умовах особливого значення набуває стимулюючий вплив фіскальної політики, яка спрямована на мінімізацію наслідків таких проблем, забезпечення стійкості місцевих бюджетів, створення необхідних передумов для їх наповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, що стосуються теоретичних та практичних аспектів формування фіскальної політики дістали своє відображення у працях Р. Масгрейва, В. Оутса, С. Тібо та інших. Досліджуючи проблеми реалізації фіскальної політики та розглядаючи вплив уряду на її формування, В. Оутс [2], Р. Масгрейв [3] і С. Тібо [4] відзначали, що ні масштабна централізація уряду, ні повністю децентралізована влада, що складається з безлічі місцевих юрисдикцій, ймовірно, не будуть ефективними. За їх переконанням, центральний уряд повинен зосередитися на наданні національних громадських послуг, тобто послуг, переваги яких поширюються по всій країні і надання яких має істотну економію від їх масштабу. Типовими прикладами є оборона, міжнародні відносини, національна

інфраструктура, грошово-кредитна політика, макроекономічна стабілізація і політика перерозподілу доходів та подолання бідності.

У працях вітчизняних вчених І. Луніної, О. Білоусової, Н. Фролової [5] розглядаються проблеми формування фіскального простору у военний та поствоєнний періоди, зокрема особливості створення фіскального простору у період воєнного стану, (що передбачають застосування специфічних внутрішніх джерел фінансування бюджетних витрат, збільшення обсягів іноземної допомоги) та обґрунтовуються пропозиції щодо напрямів його розширення в Україні у період поствоєнного відновлення. Досліджуючи координацію фіскальної та монетарної політики І. Чугунов, наголошує, що вона має бути зосереджена на підвищенні суспільного добробуту та підтримці довгострокової макроекономічної стабільності [6].

Проблема формування фіскальної політики залишаються предметом наукових досліджень багатьох учених. Так, К. Макконнелл і С. Брю, досліджуючи фіскальну політику, відзначали, що це – свідоме маніпулювання податками та урядовими видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією та прискоренням економічного зростання [7, с. 243]. Як процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для: зменшення коливання ділових циклів; сприяння швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції, визначали фіскальну політику П. Самуельсон та В. Нордгауз [8]. Р. Дорнбуш та С. Фішер фіскальну політику трактують як політику уряду щодо обсягів урядових закупівель, трансфертних платежів і податків [9, с. 90]. Серед основних інструментів фіскальної політики визначають податки або державні доходи та державні видатки.

Досліджуючи фіскальну політику Б. Пшик [10] доводить, що фіскальний простір регіонів обмежується впливом фіскальної політики держави, орієнтири та відповідні механізми реалізації якої через законодавче встановлення

визначають рамки можливостей економічних суб'єктів приймати самостійні рішення й впливати на процес акумулювання та використання фінансових ресурсів у бюджетах певного рівня. Також автор переконаний, що регіональні органи влади повинні володіти достатньою фіскальною автономією, мати належний рівень управлінської компетенції аби ефективно виконувати видаткові зобов'язання в умовах фіскальної децентралізації та здійснення пошуку нових і вдосконалення існуючих механізмів, спрямованих на зміцнення фінансової бази регіонів з метою стимулювання їх сталого зростання шляхом збільшення інфраструктурних витрат і фінансування програм, що мають важливе значення для досягнення цілей інклюзивного розвитку.

В умовах воєнного стану фіскальна політика економічного розвитку територій потребує диверсифікації економіки територіальних громад за рахунок оптимізації використання наявних та пошуку незадіяних місцевих ресурсів, перенесення акцентів на використання потенціалу місцевих ринків. Пошук альтернативних джерел доходів місцевих бюджетів важливе завдання органів місцевого самоврядування на сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз передумов та особливостей розвитку фіскальної політики як фактору економічного розвитку територій в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу досліджень. Реформа децентралізації, що проводиться в Україні з 2014 року, була спрямована насамперед на підвищення автономії та самодостатності місцевих територіальних громад за рахунок надання широкої адміністративної та фіскальної автономії. До вторгнення Російської Федерації на територію України, територіальні громади мали значний резерв для збільшення доходів місцевих бюджетів за рахунок надходжень від податків та зборів.

Досліджуючи особливості фіскальної політики в умовах війни та її вплив на економічний розвиток об'єднаних територіальних громад (ОТГ), ми

зосередимося на таких основних аспектах. Насамперед – фіскальна політика щодо доходів місцевих бюджетів. Падіння ділової активності, викликане війною, масове переміщення населення, антикризові заходи уряду щодо послаблення податкового тиску вплинули на наповнення місцевих бюджетів ОТГ. Суттєве зниження ділової активності та зупинення більшості підприємств негативно позначається на податкових надходженнях місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів значної кількості громад значно знизились в перші місяці війни як щодо очікуваних показників, так і щодо минулорічних надходжень в основному через падіння доходів від ПДФО, акцизів та земельного податку, у річному обчисленні також знизилися загальні доходи – у середньому на 7,6% (у річному обчисленні) для громад у зонах бойових дій за період березень-травень 2022 року [11, с.13].

Доходи місцевих бюджетів є основним джерелом фінансових ресурсів для територіальних громад, основним джерелом фінансування суспільних послуг. Після першого місяця війни лише 31% ОТГ повідомили, що їхні доходи не зменшилися порівняно із їх запланованою сумою. При цьому у 40% громад спостерігалось падіння доходів більш ніж на 10%, а у 20% громад відбулось зниження доходів бюджету більш ніж на 30% порівняно з плановими доходами (табл. 1).

Таблиця 1. Зміна доходів місцевих бюджетів за місяцями

Падіння доходів у порівнянні з плановими показниками	У березні, %	У квітні, %	У травні, %
На 0-9%	18	22	22
На 10-29%	29	29	21
На 30-49%	10	10	11
На 50-69%	8	5	6
Більше 70%	2	1	1
Не знизились, %	31	30	39
Не визначились, %	1	1	1

Джерело: [11, с.13].

Загальна ситуація відносно зміни доходів місцевих бюджетів за місяцями не зазнала істотних змін у березні-квітні, хоча в травні з'явилися ознаки покращення – 39% опитаних громад повідомили, що їхні фактичні доходи не нижчі за очікувані. Оцінка зміни доходів місцевих бюджетів та групами ОТГ (табл. 2) відрізняється для територій, що знаходились в зоні активних бойових дій, порівняно з територіями, що знаходились поза такими зонами.

Таблиця 2. Зміна доходів місцевих бюджетів та групами ОТГ

Падіння доходів у порівнянні з плановими показниками	Відносно безпечні ОТГ, %*	ОТГ, які постраждали від бойових дій, %*	ОТГ, які постраждали від окупації, %*
У березні, %			
На 0-9%	20	5	4
На 10-29%	30	23	26
На 30-49%	9	22	17
На 50-69%	5	23	30
Більше 70%	1	9	11
Не знизилась, %	33	17	11
Не визначилась, %	1	2	0
У квітні, %			
На 0-9%	24	11	11
На 10-29%	30	26	
На 30-49%	8	32	41
На 50-69%	4	17	20
Більше 70%	1	5	7
Не знизилась, %	33	9	4
Не визначилась, %	1	0	0
У травні, %			
На 0-9%	23	12	13
На 10-29%	21	26	17
На 30-49%	8	23	30
На 50-69%	3	20	22
Більше 70%	1	3	4
Не знизилась, %	43	15	13
Не визначилась, %	1	0	0

Джерело: згруповано автором за [11, с.14].

* Відносно безпечні ОТГ – ОТГ поза зонами активних бойових дій; ОТГ, які постраждали від бойових дій (у тому числі окуповані) – ОТГ, на території яких точилися бойові дії; ОТГ постраждали від окупації – ОТГ, які були окуповані.

У березні частка ОТГ, що оцінюють надходження до місцевого бюджету як наближені до планових показників, у 2 рази нижча для населених пунктів, що постраждали від бойових дій (17%), та у 3 рази нижча для населених пунктів, тимчасово окупованих Російською Федерацією (11%), порівняно з ОТГ, які знаходяться у відносно безпечних районах (33%). В загальному за перші три місяці війни 46% ОТГ очікують недоотримання запланованих доходів не менше ніж на 30% (див. табл. 2).

Найбільше скоротилися доходи місцевих бюджетів за рахунок зменшення податку на доходи фізичних осіб (34%) та акцизного податку (32%), крім того земельний податок – це ще одне джерело доходу, яке значно скоротилося. Зниження надходжень від ПДФО пов'язане зі зниженням ділової активності в Україні у перші місяці війни. Згідно з опитуванням Gradus [12], війна значно вплинула на український бізнес: 79% підприємців декларують зменшення доходу, 7% – його втрату, у березні лише 17% компаній планували платити хоча б таку ж заробітну плату, як у довоєнний період і 25% – у квітні.

Несподіване падіння чи недоотримання доходів, а також зростання видатків може призвести до збільшення дефіциту місцевих бюджетів територіальних громад. Майже половина громад повідомили про дефіцит бюджету на рівні 0-5%, однак у 16% ОТГ – високий рівень дефіциту бюджету – понад 21% (табл. 3, 4).

Таблиця 3. Дефіцит бюджету ОТГ як частка до загального бюджету

Дефіцит бюджету як частка до загального бюджету	ОТГ	Частка, %
0-5%	228	48
6-10%	95	20
11-20%	72	15
21-30%	34	7
Більше 30%	45	9

Джерело: [11, с.17].

Таблиця 4. Дефіцит бюджету ОТГ як частка до загального бюджету*

Дефіцит бюджету як частка до загального бюджету	Відносно безпечні ОТГ, %	ОТГ, які постраждали від бойових дій, %	ОТГ, які постраждали від окупації, %
0-5%	52	23	15
6-10%	22	11	13
11-20%	15	17	13
21-30%	6	14	13
Більше 30%	5	35	46

Джерело: [11, с.18].

* *Відносно безпечні ОТГ – ОТГ поза зонами активних бойових дій; ОТГ, які постраждали від бойових дій (у тому числі окуповані) – ОТГ, на території яких точилися бойові дії; ОТГ постраждали від окупації – ОТГ, які були окуповані.*

Згідно даних таблиці 4, територіальні громади в зоні активних бойових дій оцінюють поточний дефіцит бюджету як набагато більший, ніж територіальні громади у відносно безпечних районах: у 35% ОТГ, де велися бойові дії, та у 46% окупованих ОТГ дефіцит бюджету перевищує 30%. Для порівняння, лише 5% ОТГ на відносно безпечних територіях мають такий спектр оцінки бюджетного дефіциту. Відмінності у розподілі дефіциту мають характер, аналогічний до падіння доходів. Дефіцит бюджету у розмірі 0-5% мають лише 15% громад, які знаходяться під окупацією, що більш ніж утричі нижче, ніж на територіях, де не ведуться бойові дії.

Проведення фіскальної політики в умовах воєнного стану органами місцевого самоврядування з метою збереження фінансової стійкості місцевих бюджетів проявлялось також у скороченні бюджетних витрат. У зв'язку із зменшенням та невизначеністю фінансових надходжень, громади можуть переглянути заплановані витрати місцевих бюджетів та можливість їх фінансування, зокрема 51% ОТГ скоротили витрати місцевих бюджетів у період воєнного стану. Проте у 30-39% (залежно від місяця) ОТГ не відбувалося недоотримання доходів, що свідчить про те, що окремі місцеві органи влади вирішили заздалегідь скоротити витрати, знизивши ризики потенційного зниження доходів у майбутньому.

Середнє скорочення витрат відповідає заявленому бюджетному дефіциту серед усіх категорій дефіциту (табл. 5). Ті ОТГ, які скоротили свої бюджетні витрати, зробили це у середньому на 17,7%. ОТГ з дефіцитом бюджету 0-5% та 6-10% у середньому скорочують свої витрати більш ніж на обсяг дефіциту 13% та 14% відповідно. Для решти груп ОТГ величина скорочення витрат відповідає заявленому бюджетному дефіциту.

Таблиця 5. Скорочення середніх видатків ОТГ залежно від дефіциту бюджету

Дефіцит бюджету у відсотках від загального бюджету, %	Скорочення середніх видатків, %
0-5%	13
6-10%	14
11-20%	18
21-30%	23
Більше 30%	32

Джерело: [11, с.18].

Частка громад, які вирішили не скорочувати видатки бюджету, нижча за ті, які повідомили про більший дефіцит бюджету, хоча ця частка не є незначною у всіх групах. 32% ОТГ з дефіцитом бюджету, що перевищує 30% та 26% ОТГ з дефіцитом бюджету 21-30% взагалі скорочували свої витрати [11, с.19]. Найчастіше скорочувались капітальні витрати на будівництво та модернізацію, на освіту, житлово-комунальне господарство та загальногосподарські витрати.

В умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації на територію України, обмежених можливостей щодо надходження коштів до державного й місцевих бюджетів та зростаючої потреби у бюджетних видатках, фінансування першочергових потреб держави у сфері національної безпеки та оборони, забезпечення соціальної підтримки населення та бізнесу більшого значення набуває державна підтримка місцевих бюджетів. За оперативною інформацією Державної казначейської служби України, за 10 місяців 2022 р. касові видатки державного бюджету склали 1978,6 млрд грн., тоді як у січні –

жовтні 2021 р. такі видатки склали 1070,5 млрд грн. [13].

У короткостроковій перспективі потребує уваги процес спрямування частини державної фінансової допомоги на розвиток територіальних громад. Кошти субвенцій з державного бюджету розподіляються між місцевими бюджетами на здійснення заходів щодо підтримки територій, які зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України. Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2022 р. № 1139 [14], здійснено розподіл субвенції місцевим бюджетам з державного бюджету у сумі 562,5 млн грн на заходи щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України між обласними бюджетами Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей. Проводиться фінансова підтримка територій також і за рахунок коштів резервного фонду здійснення першочергових заходів щодо відбудови зруйнованої й пошкодженої інфраструктури, зокрема, у жовтні 2022 р. виділено 300 млн грн Київській обласній державній адміністрації та 300 млн грн Харківській обласній державній адміністрації для ліквідації наслідків бойових дій та відновлення інфраструктури населених пунктів [15].

Таблиця 6. Динаміка доходів місцевих бюджетів України за видами бюджетів (без трансфертів) за січень-серпень 2018-2022 рр.

Види бюджетів	2018	2019		2020		2021		2022	
	млрд. грн.	млрд. грн.	приріст %	млрд. грн.	приріст %	млрд. грн.	приріст %	млрд. грн.	приріст %
Обласні	28	28,7	2,5	27,5	-4,2	36,6	33,1	39	6,6
Районні	30,5	33	8,2	31,9	-3,3	0,1	-99,7	0,1	0,0
М. Київ	27,4	32,1	17,2	32	-0,3	39,7	24,1	40,2	1,3
Територіальних громад	13,5	18,9	40,0	35,6	88,0	160,5	350,8	177,6	10,7

Джерело: розраховано автором за даними [16].

Дані таблиці 2 демонструють ефективність фіскальної політики та стійкість бюджетів територіальних громад в умовах війни, зокрема обласні бюджети зазнали більших втрат від пандемії в 2020 році, ніж від повномасштабного вторгнення Російської Федерації. При цьому, внаслідок адміністративно-територіальної реформи та перерозподілу повноважень на базовому та субрегіональному рівні приріст надходжень бюджетів сформованих територіальних громад в 2021 р. більш ніж в 10 раз перевищує приріст по обласних бюджетах при порівнянні показників січня-серпня 2022 р. до відповідного періоду 2021 р.

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України показала, наскільки органи місцевого самоврядування спроможні гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема і використовуючи інструменти фіскальної політики. З самого початку вторгнення Росії, органи місцевого самоврядування здійснювали організацію та забезпечення діяльності тероборони, матеріально-технічну допомогу збройним силам України, проводили роботу по залученню допомоги іноземних партнерів та забезпечували постійну підтримку всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Економічна криза, спричинена війною, загальне скорочення темпів приросту надходжень до місцевих бюджетів та зростання їх витрат загострили проблеми, пов'язані з наповненням бюджетів територіальних громад. Громади, особливо у сільській місцевості, мають у край обмежені фінансові ресурси для забезпечення власного розвитку.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану фіскальна політика економічного розвитку територій потребує диверсифікації економіки територіальних громад за рахунок оптимізації використання наявних та пошуку незадіяних місцевих ресурсів. До вторгнення Російської Федерації на територію України, територіальні громади мали значний резерв для збільшення доходів

місцевих бюджетів.

Падіння ділової активності, викликане війною, масове переміщення населення, антикризові заходи уряду щодо послаблення податкового тиску негативно вплинули на наповнення місцевих бюджетів ОТГ. Суттєве зниження ділової активності та зупинення більшості підприємств також негативно позначилось на податкових надходженнях місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів значної кількості громад значно знизились в перші місяці війни як щодо очікуваних показників, так і щодо минулорічних надходжень в основному через падіння доходів від податку на доходи фізичних осіб, акцизів та земельного податку. Оцінка зміни доходів місцевих бюджетів та групами ОТГ відрізняється для територій, що знаходились в зоні активних бойових дій, порівняно з територіями, що знаходились поза такими зонами. Крім того, територіальні громади із вищими власними доходами місцевих бюджетів з меншою ймовірністю скорочували витрати бюджету або зверталися до вищестоящих органів влади за фінансовою допомогою.

Проведення фіскальної політики в умовах воєнного стану органами місцевого самоврядування проявлялось також у скороченні бюджетних витрат. Скорочення бюджетних витрат проводилось у зв'язку із зменшенням та невизначеністю фінансових надходжень та з метою збереження фінансової стійкості місцевих бюджетів, а також для зниження ризиків потенційного скорочення доходів у майбутньому. Середнє скорочення витрат відповідало заявленому бюджетному дефіциту.

На сьогодні постає чимало викликів щодо врегулювання дисбалансів між рівнями розвитку різних громад, забезпечення стабільного розвитку, а також відновлення пошкодженої інфраструктури територіальних громад.

Література

1. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток». 2022. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/functioning-of-the-financial-system.pdf>
2. Oates W.E. Of the Evolution of Fiscal Federalism: Theory and Institutions. *National Tax Journal*. 2008. Vol. 61, June. P. 313-334.
3. Musgrave R. A. Economics of Fiscal Federalism. *Public Finance in a Democratic Society* : Coll. Papers. Vol. 2. Brighton, UK. : Wheatsheaf Books Ltd. 1986. Pp. 33–41.
4. Tiebout C. M. A pure theory of local expenditures. *The Journal of Political Economy*. 1956. № 64 (5). Pp. 416–424.
5. Луніна І.О., Білоусова О.С., Фролова Н.Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20–28. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5161&i=3>
6. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10 (1). Pp. 42.
7. Макконнелл К. Р. Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика : в 2 т. / пер с англ. Т. I. Москва : Республика, 1992. 399 с.
8. Самуельсон П. А., Нордгауз В. Д. Макроекономіка. Київ : Основи, 1995. 544 с.
9. Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. Москва : Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997. 784 с.
10. Пшик Б. І. Роль фіскального простору у забезпеченні інклюзивного розвитку регіону: теоретичний аспект дослідження. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7869>
11. Piddubnyi I., Neyter R., Zamidra S., Nivievskiy O. Decentralization and

Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural Divide? Ukrainian ATCs during RF full-scale invasion. October 2022. URL : <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-II-part-KAS.pdf>

12. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. Аналітичний звіт. Gradus Research Company. Квітень 2022. URL : https://gradus.app/documents/210/Ukrainian_Business_inWar_2Wave_Report_Gradus_KSE_22042022.pdf

13. Державна казначейська служба України. URL : <https://www.treasury.gov.ua/>

14. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 1139. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1139-2022-%D0%BF#Text>

15. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.10-31.10.2022 р.). *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voennoho-6>

16. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 8 місяців 2022 року. *Шведсько-Український Проект «Підтримка децентралізації в Україні»*, SALAR International. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/15570>

17. Онищук І. Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 року. *Шведсько-Український Проект «Підтримка децентралізації в Україні»*, SALAR International. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/15748>

References

1. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War (2022), “Project of the Recovery Plan of Ukraine”, Materials of the

working group «Functioning of the financial system, its reform and development», available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/functioning-of-the-financial-system.pdf> (Accessed 27 November 2022).

2. Oates, W.E. (2008), “Of the Evolution of Fiscal Federalism: Theory and Institutions”, *National Tax Journal*, vol. 61, pp. 313–334.

3. Musgrave, R.A. (1986), “Economics of Fiscal Federalism”, *Public Finance in a Democratic Society, Collected Papers*, vol. 2, Wheatsheaf Books, Brighton, UK, pp. 33–41.

4. Tiebout, C.M. (1956), “A pure theory of local expenditures”, *The Journal of Political Economy*, vol. 64 (5), pp. 416–424.

5. Lunina, I.O. Bilousova, O.S. and Frolova, N.B. (2022), “The development of fiscal space during the war and in the post-war period”, *Ekonomika ta derzhava*, [Online], vol. 4, pp. 20–28, available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5161&i=3>

6. Chugunov, I. Pasichnyi, M. Koroviy, V. Kaneva, T. and Nikitishin, A. (2021), “Fiscal and Monetary Policy of Economic Development”, *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10 (1), pp. 42.

7. McConnell, C.R. and Brue, S.L. (1992), *Jekonomiks: principy, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Policies], 11nd ed, Respublika, Moscow, Russian.

8. Samuelson, P.A. and Nordgauz, V.D. (1995), *Makroekonomika* [Macroeconomics], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

9. Dornbush, R. and Fy`sher, S. (1997). *Makroekonomika* [Macroeconomics], Yzd-vo MGU, YNFRA-M, Moscow, Russian.

10. Pshyk, B.I. (2020), “The role of fiscal space in ensuring inclusive development of the region: theoretical aspect of research”, *Efektyvna ekonomika*. vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7869>

11. Piddubnyi, I. Neyter, R. Zamidra, S. and Nivievskiy, O. (2022) “Decentralization and Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural

Divide? Ukrainian ATCs during RF full-scale invasion”, October, available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-II-part-KAS.pdf> (Accessed 27 November 2022).

12. Gradus Research Company (2022), “Diagnosis of the state of Ukrainian business during the full-scale war between Russia and Ukraine”, available at: https://gradus.app/documents/210/Ukrainian_Business_inWar_2Wave_Report_Gradus_KSE_22042022.pdf (Accessed 27 November 2022).

13. The State Treasury Service of Ukraine (2022), available at: <https://www.treasury.gov.ua/> (Accessed 27 November 2022).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some issues of providing subventions from the state budget to local budgets for the implementation of measures to support territories negatively affected by the armed conflict in eastern Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1139-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 27 November 2022).

15. National Institute of Strategic Studies (2022), “Overview of tools for supporting financial stability in the conditions of martial law in Ukraine (for the period 10/01-10/31/2022)”, available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-6> (Accessed 27 November 2022).

16. Onyshchuk, I. (2022), “Analysis of the implementation of local budgets for 8 months of 2022”, *Swedish-Ukrainian Project "Supporting Decentralization in Ukraine"*, SALAR International, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15570> (Accessed 27 November 2022).

17. Onyshchuk, I. (2022), “ Analysis of the implementation of local budgets for 9 months of 2022”, *Swedish-Ukrainian Project "Supporting Decentralization in Ukraine"*, SALAR International, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15748> (Accessed 27 November 2022).

Стаття надійшла до редакції 28.11.2022 р.